

Сергій Корнієвський

аспірант кафедри економіки та регіональної економічної політики
ДРІДУ НАДУ при Президентіві України.

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ КОМПЛЕКСНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

У статті визначено системний підхід найбільш змістовним методом у дослідженні процесів регіонального розвитку. Наведено визначення поняття «регіон» як системного утворення. Подано класифікацію системних ознак регіону. Відображено розвиток регіональної системи як перехід всіх соціально-економічних відносин до якісно нового рівня під впливом управлінської діяльності суб'єктів регіонального управління.

Ключові слова: система, системний підхід, підсистема, компоненти, елементи, регіональне системне утворення, сталий розвиток, політика комплексного регіонального розвитку.

Sergii Korniiievskiy

SYSTEMIC APPROACH TO FORMATION OF COMPLEX REGIONAL'S DEVELOPMENT POLICY

The article considers a systematic approach as most informative method to study the processes of regional development. The author considers the definition of «region» as a regional systems formation. The emphasis has been placed on classification of systemic features of the region. The article deals with development of the regional system as the transfer of all socio-economic relations to a new level under the influence of management activities of regional authorities.

Keywords: system, system approach, subsystem, components, elements, regional systems formation, sustainable development, integrated regional development policy

Сергей Корниевский

СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД К ФОРМИРОВАНИЮ ПОЛІТИКИ КОМПЛЕКСНОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ

В статье системный подход определен как наиболее содержательный метод в исследовании процессов регионального развития. Дается определение понятия «регион» как системного образования. Представлена классификация системных признаков региона. Отражено развитие региональной системы как переход всех социально-экономических отношений на качественно новый уровень под влиянием управленческой деятельности субъектов регионального управления.

Ключевые слова: система, системный подход, подсистема, компоненты, элементы, региональное системное образование, устойчивое развитие, политика комплексного регионального развития.

У зв'язку з тим що теорія систем і розвинуті на її основі прикладні напрямки – відносно нові наукові галузі, наявні дослідження з цієї тематики потребують розширення та удосконалення. Тому особливості застосування в даний час теорія систем і системний аналіз набувають при управлінні складними соціально-економічними об'єктами. Одним із таких об'єктів є таке системне утворення, як регіон. Зростаюча роль регіонів у забезпеченні соціально-економічного розвитку держави вимагає нових підходів до формування та реалізації комплексної політики регіонального розвитку. Саме системний підхід найбільш змістовно віддзеркалює групу методів, за допомогою яких можна дослідити регіональну соціально-економічну систему як сукупність взаємодіючих компонентів.

Значний вклад у розвиток теорії систем внесли такі відомі вчені, як В. Г. Афанасьєв, В. М. Глушков, В. П. Кузьмін, Ю. Г. Марков, І. Б. Новік, Л. О. Петрушенко, В. М. Садовський, М. І. Сєтров, В. Н. Спіцнадель, В. С. Тютін, А. І. Уємов, Е. Г. Юдін. Системний підхід в управлінні досліджували В. М. Волкова [1], І. М. Дудник [2], Ю. В. Кришук [3], О. В. Матрякова [4], Ю. П. Сурмін [5] та інші.

Вченими обґрунтовано необхідність системного підходу до досліджень процесів економічного розвитку, але зазначений підхід до аналізу комплексного регіонального розвитку використовується не-

достатньо, і тому дослідження у даному напрямку є необхідними.

Метою статті є класифікація регіональної соціально-економічної системи та формулювання принципів її сталого розвитку з позицій державно-управлінських чинників впливу.

Засновником загальної теорії систем вважається Л. Берталанфі. Біля витоків теорії систем також були американські вчені Р. Калман, М. Месарович та радянські – А. М. Колмогоров, В. М. Глушков, М. М. Мойсєєв. За час розвитку теорії вченими сформульовано суттєву кількість термінологічних визначень категорії «система»:

- система – цілісна взаємозалежна безліч об'єктів;
- система – цілісна безліч об'єктів (елементів), пов'язаних між собою взаємними відносинами;
- система – порядок (план, класифікація), згідно з яким розташовується група понять для утворення єдиного цілого;
- система – сукупність взаємозалежних, певним чином організованих і взаємодіючих елементів;
- система – організована безліч структурних елементів, що взаємопов'язані й виконують певні функції;

- система – комплекс вибірково залучених компонентів, у яких взаємодія і взаємини набувають характеру взаємоспрямовання компонентів на одержання фіксованого корисного результату;
- система – сукупність взаємозалежних елементів, що відокремлена від середовища і взаємодіє з ним як ціле.

Аналіз таких підходів до визначення системи вказує на принаймні дві суттєві їх риси. По-перше, прагнення дати визначення в найбільш узагальненому, теоретично-абстрагованому рівні. По-друге, відобразити спрямованість системи на вирішення практичного (технічного, виробничого, управлінського) завдання, її певну цілісність та впорядкованість.

Друга особливість вказує на цілеспрямованість системи, наявність мети, яка поєднує частини в цілісність, що певним чином підпорядкована досягненню мети. Головною властивістю цілісної системи, що відрізняє її від сумативної системи, є наявність інтегративних властивостей.

Загалом же систему можна визначити як цілісну відмежовану сукупність взаємозв'язаних елементів, якій притаманні нові інтегративні властивості, що є якісно вищими від суми властивостей окремих частин [2, с. 15–16].

Згідно з аналізом соціально-економічних систем, проведеним Ю. В. Крищуком, доцільно використовувати в регіональних дослідженнях категорію «соціо економічна система регіону». Цю систему формує сукупність взаємопов'язаних компонентів, зокрема інституціональної, економічної, соціальної та природної складових. Усі вони перебувають у постійній взаємодії, здатні саморозвиватись, відтворюватись та продукувати додану вартість, необхідну для пропорційного розвитку всієї системи. Такий підхід дозволяє розглянути сутність регіону як багатокомпонентного утворення у світлі сучасної парадигми сталого розвитку [3].

На наш погляд, зазначений підхід потребує певного уточнення. Для вирішення цього завдання необхідно дослідити поняття, які характеризують устрій та функціонування систем.

Поняття, що входять у визначення системи, тісно пов'язані між собою і не можуть бути визначені незалежно, а визначаються, як правило, одне через інше, уточнюючи один одного.

Елемент – найпростіша, неподільна частина системи. Елемент – це межа членування системи з точки зору аспекту розгляду, вирішення конкретного завдання, поставленої мети. Визначити межу членування системи не завжди легко. Систему можна розчленовувати на елементи різними способами залежно від формулювання завдання, цілі та її уточнення в процесі проведення системного дослідження. За необхідності можна змінювати принцип розчленування, виділяти інші елементи і отримувати більш адекватну уяву про об'єкт, що аналізується.

Компоненти і підсистеми. Іноді термін елемент використовують в більш широкому сенсі, навіть у тих випадках, коли система не може бути відразу розділена на складові, які є межею її членування. Однак при багаторівневому розчленуванні системи краще використовувати інші терміни, передбачені в теорії систем: складні системи прийнято спочатку ділити на підсистеми або на компоненти. Поняття підсистеми зумовлює, що виділяється відносно незалежна частина системи, що має властивості системи і, зокрема, що має підціль, на досягнення якої орієнтована підсистема, а також інші властивості – властивість цілісності, комунікативності тощо,

що визначаються закономірностями систем. Якщо ж частини системи не володіють такими властивостями, а являють собою просто сукупності однорідних елементів, то такі частини прийнято називати компонентами. Розчленовуючи систему на підсистеми, слід мати на увазі, що так само, як і при розчленуванні на елементи, виділення підсистем залежить від мети і може змінюватися в міру її уточнення та розвитку уявлень дослідника про аналізований об'єкт, що аналізується.

Зв'язок – поняття, що входить в будь-яке визначення системи і забезпечує виникнення і збереження її цілісних властивостей. Це поняття одночасно характеризує і будову (статичку), і функціонування (динаміку) системи. Зв'язок визначають як обмеження ступеня свободи елементів. Дійсно, елементи, вступаючи у взаємодію (зв'язок) між собою, втрачають частину своїх властивостей, якими вони потенційно володіли у вільному стані. У визначеннях системи терміни «зв'язок» і «відношення» зазвичай використовуються як синоніми. Зв'язки в конкретних системах можуть бути одночасно охарактеризовані декількома ознаками: напрямом, силою, характером (або видом). Важливу роль у моделюванні систем відіграє поняття зворотний зв'язок. Зворотний зв'язок є основою саморегулювання, розвитку систем, пристосування їх до мінливих умов існування. Пропонувалися багатоконтурні моделі управління економічними системами. При розробці моделей функціонування складних саморегульованих систем, що самоорганізуються, як правило, одночасно присутні і негативні, і позитивні зворотні зв'язки.

Мета і пов'язані з нею поняття доцільності, цілеспрямованості лежать в основі розвитку системи. Процес цілеутворення і відповідний йому процес обґрунтування цілей в організаційних системах досить складний. Аналіз визначень цілі та пов'язаних з нею понять показує, що залежно від стадії пізнання об'єкта, етапу системного аналізу в поняття «мета» вкладають різні відтінки – від ідеальних прагнень до конкретних цілей – кінцевих результатів, досяжних в межах деякого інтервалу часу і сформульованих іноді в термінах кінцевого продукту діяльності. При формулюванні цілей потрібно враховувати закономірності цілеутворення і застосовувати методику структуризації цілей та функцій.

Структура (від латинського «structure» – будова, розташування, порядок) відображає певні взаємозв'язки, взаєморозташування складових частин системи, її устрій (будову). При цьому в складних системах структура включає не всі елементи і зв'язки між ними, а лише найбільш істотні компоненти та зв'язки, які мало змінюються при поточному функціонуванні системи і забезпечують її існування і основні властивості. Структури, особливо ієрархічні, можуть допомогти в розкритті невизначеності складних систем. Іншими словами, структурні представлення систем можуть бути засобом їх дослідження.

Розрізняють такі основні види структур: мережева структура, або мережа, являє собою декомпозицію системи в часі, ієрархічні структури являють собою декомпозицію системи в просторі; вони бувають деревовидними, структурами типу «дерева» (або з «сильними» зв'язками) і зі «слабкими» зв'язками; матричні структури, багаторівневі ієрархічні структури; змішані ієрархічні структури з вертикальними і горизонтальними зв'язками, структури з довільними зв'язками можуть мати будь-яку форму, об'єднувати принципи різних видів структур і порушувати їх [1, с. 19–24].

Згідно з методикою сутнісної класифікації систем, запропонованою Ю. П. Сурміним, будь-яка система характеризується чотирма основними параметрами:

субстанцією, будовою, функціонуванням і розвитком. При цьому під субстанцією розуміється сутнісна властивість предмета як цілісності, основу і центр всіх його змін, активну їх причину і джерело функціонування. Під будовою системи мається на увазі наявність в системі елементів, зв'язків і організації. Функціонування розглядається як процес реалізації системою своїх функцій, а розвиток – як процес якісних змін системи. Тоді система – це структурно-функціональна субстанціональна цілісність, що розвивається [5, с. 81].

Використовуючи цей концептуальний підхід, можна визначити класифікацію такої системи, як регіон.

Таблиця 1

Класифікація системи «регіон»

Підстава класифікації	Вид
Субстаціональний рівень системи	
Природа системи	Соціальна
Спосіб існування системи	Матеріальна
Характер детермінації	Детермінована
Походження системи	Штучна
Масштаби системи	Макромасштабна
Рівень будови системи	
Кількість елементів	Багатоелементна
Ступінь відкритості	Відкрита
Характер взаємозв'язку елементів	Координаційно-ієрархічна
Ступінь організованості	Організована
Ступінь складності	Складна
Тип структури	Змішана
Наявність інформації про устрій системи	«Сіра скриня»
Рівень функціонування системи	
Характер відтворювання	Відтворювана оточуючим середовищем
Кількість функцій	Поліфункціональна
Характер розміщення	Многомірна
Рівновага	Нерівноважна
Ціль	Многоцільова
Ефективність	Ефективна
Результат	Результативна
Рівень розвитку системи	
Здатність до пристосування	Адаптивна
Здатність до руху (швидкість)	Динамічна
Вектор розвитку	Висхідного розвитку
Етап розвитку	Перехідна
Траєкторія розвитку	Нелінійна

Складено автором на основі джерел [5].

Розвиток соціальної системи можна визначити як незворотно, спрямовану і закономірну її зміну, в основному на основі реалізації внутрішньо властивих їй механізмів самоорганізації, які і забезпечують її стійкість. З іншого боку, поняття «сталий розвиток системи» передбачає постійну наявність елементів саморозвитку, тобто трансформації системи як результату вирішення внутрішніх протиріч.

Таким чином, поняттю «сталий розвиток» властива діалектична подвійність між змістом «стійкість системи»

і «розвиток системи», так як здатність системи зберігати стійкість забезпечує реалізацію принципів незворотності та спрямованості, а сталий розвиток пов'язаний із можливістю системи до трансформацій, тобто закономірною її зміною. Двоїстий характер категорії «стійкий розвиток системи» визначається співвідношенням дійсності і можливості, при цьому дійсність виступає основою осмислення статичних, а можливість, відповідно, динамічних аспектів реальності. Сталий розвиток соціально-економічної системи характеризується певними параметрами стійкості, які забезпечували б життєдіяльність людей, суспільства протягом тривалого часу як єдиної системи, а не тільки її окремих складових. Вона розглядається як динамічне поняття, яке характеризує прогресивне застосування як в кількісному, так і в якісному аспектах, і досягається в процесі еволюції економіки, суспільства і природи.

Стойкість системи визначається її прагненням до стану рівноваги. У свою чергу, рівновага повинна забезпечувати таке функціонування елементів системи, при якому могла б реалізуватися найвища ефективність руху. У даному контексті стійка система повинна знаходитися в стані динамічної рівноваги, яка і виступає як рушійна сила еволюції чи розвитку системи. Динамічна рівновага являє собою безперервні коливання щодо положення рівноваги і є основною умовою виникнення протиріч як рушійної сили розвитку системи [4, с. 437–439].

Використовуючи наведені теоретико-методологічні засади системного підходу, можна дати визначення поняття «регіон» як системного утворення, що поєднує управлінську, економічну, соціальну та екологічну підсистеми та характеризується як зовнішнім впливом на її елементи у вигляді державної регіональної політики, так і внутрішнім впливом у вигляді рішень місцевих органів влади.

Отже, розвиток регіональної системи передбачає такі зміни, які характеризуються переходом всіх соціально-економічних відносин до якісно нового рівня, що являє собою наслідок взаємодії великої сукупності процесів на основі цілеспрямованої діяльності суб'єктів цих процесів. Сталий розвиток всіх підсистем регіону передбачає внесення в контекст змісту «розвиток» здатність системи підтримувати певні (стійкі) темпи руху в забезпеченні більш високого рівня добробуту, економічної активності громадян, здоров'я, соціокультурного розвитку для нинішніх і майбутніх поколінь. Цілеспрямована діяльність суб'єктів реалізації процесів сталого соціально-економічного розвитку регіону повинна визначатись науково-обґрунтованою політикою комплексного регіонального розвитку.

Література.

1. Волкова В. Н. Теория систем и системный анализ в управлении организациями : справочник: Учеб. пособие / Под ред. В. Н. Волковой и А. А. Емельянова. – М. : Финансы и статистика, 2006. – 848 с.
2. Дудник І. М. Вступ до загальної теорії систем : навч. посіб. / І. М. Дуднік. – К. : Кондор, 2009. – 206 с.
3. Кришук Ю. В. Системний підхід до стимулювання соціально – економічного розвитку регіонів / Ю. В. Кришук // Економічні науки. – Серія «Регіональна економіка». Зб. наук. пр. Луцький національний технічний університет. – 2011. – № 8(31). – С. 18–29.
4. Механізми управління розвитком соціально – економічних систем : моногр. / за заг. ред. О. В. Мартякової. – Донецьк: ДВНЗ «ДонНТУ», 2010. – 688 с.
5. Сурмін Ю. П. Теория систем и системный анализ : учеб. пособ. / Ю. П. Сурмін – К. : МАУП, 2003. – 368 с.